

ЦІНІСНО-СВІТОГЛЯДНА РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «ПРАВА ЛЮДИНИ» У ФОРМУВАННІ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

VALUE-WORLDVIEW ROLE OF THE CATEGORY "HUMAN RIGHTS" IN THE FORMATION OF THE CATEGORIAL APPARATUS OF ADMINISTRATIVE LAW

Федорук Н.С., к. ю. н.,
доцент кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена визначенню ролі ціннісно-світоглядного впливу на формування категоріально-понятійного апарату сучасного адміністративного права такої важливої загальноправової категорії, як «права людини». Зазначено, що поняття та категорії, що стосуються адміністративних прав особи, їх змістове наповнення та класифікація, є одним із найменш досліджених в науці адміністративного права, а в сучасних наукових джерелах залишається домінуючим радянський погляд на природу суб'єктивного права як «наданого та гарантованого державою», що є відображенням досі існуючого у вітчизняній теорії права уявлення про те, що права людини є наслідком встановлених державою норм законів та інших нормативних актів. В статті проаналізовано зміст сучасного розуміння категорії «права особи» та вплив її змісту на категорію «суб'єктивні публічні права». Визначено, що категорія «суб'єктивні публічні права» здатна виконувати свою гносеологічну та онтологічну функції у формуванні нової людиноцентристської доктрини адміністративного права за умови дотримання наступних ціннісно-світоглядних орієнтирів: 1) суб'єктивне публічне право є одним із природних людських прав, яке не надане особі державою, а є похідним від базових людських прав і є природним та невід'ємним. Роль суб'єкта публічної адміністрації при цьому полягає не в наділенні особи такими правами, а в їх гарантуванні та забезпеченні; 2) наявність у особи суб'єктивного публічного права дає їй можливість впливати на суб'єкт владних повноважень, використовуючи відповідні адміністративно-правові механізми і процедури та виступати як рівноцінний суб'єкт правовідносин по відношенню до органів публічної влади; 3) повноцінна реалізація суб'єктивного публічного права можлива лише за умови забезпечення та захисту як публічного, так і приватного інтересу, при чому публічний інтерес розуміється не як інтерес держави, а як інтерес, важливий для кожного члена суспільства.

Ключові слова: права людини, суб'єктивні публічні права, категоріально-понятійний апарат, людиноцентризм, цінності права, правова доктрина.

The article is devoted to defining the role of value-worldview influence on the arrangement of the categorial-conceptual apparatus of modern administrative law of such an important common law category as "human rights". It should be emphasized that the concepts and categories of administrative rights, their content, and classification, are one of the least studied in the science of administrative law, and in modern scientific sources remains dominant Soviet view of the nature of subjective law as "granted and guaranteed by the state", which is a reflection of the still existing in the domestic theory of law the idea that human rights are the result of state-established laws and other regulations. The article analyzes the content of the modern understanding of the category of "individual rights" and the impact of its content on the category of "subjective public rights". It is determined that the category of "subjective public rights" can perform its epistemological and ontological functions in the formation of a new human-centered doctrine of administrative law, subject to the following values and worldviews: 1) subjective public law is one of the natural human rights, which is not granted to a person by the state, but is derived from basic human rights and is natural and inalienable. The role of the subject of public administration is not to give a person such rights, but to guarantee and ensure them; 2) the presence of a person of subjective public law allows him to influence the subject of power, using appropriate administrative and legal mechanisms and procedures and to act as an equal subject of legal relations concerning public authorities; 3) full realization of subjective public law is possible only if both public and private interests are provided and protected, and the public interest is understood not as the interest of the state, but as an interest important for every member of society.

Key words: human rights, subjective public rights, categorial-conceptual apparatus, human centralism, values of law, legal doctrine.

Постановка проблеми. Розуміння адміністративного права як права особи, а не держави, крім людиноцентризму, потребує аналізу ціннісно-світоглядного впливу на формування його категоріально-понятійний апарат ще однієї важливої загальноправової категорії – прав людини, оскільки права людини є «безпосереднім проявом сенсу права, забезпечення власної свободи та незалежності індивіда, у тому числі від влади, та поваги до свободи та незалежності інших людей» [1, с. 49]. Права людини – це основоположні права, без яких не можна забезпечити її життєдіяльність та розвиток.

На сьогоднішній день питання адміністративних прав особи, їх змістовного наповнення та класифікації, є одним із найменш досліджених в науці адміністративного права. Причинами такого становища є відсутність процесу «трансформації сприйняття» нової адміністративно-правової доктрини та неоднозначність поглядів вчених на досліджуване явище (а саме, прав людини у відносинах з публічною владою).

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження людиноцентристської природи суб'єктивних публічних прав як ціннісно-світоглядної основи для формування категоріально-понятійного апарату адміністративного права проведене на підставі аналізу праць теоретиків та філософів права, (А. В. Винницького, С. П. Головатого, Ю. І. Крегула

та ін.), а також вчених-адміністративістів, що досліджували проблематику суб'єктивних публічних прав в науці адміністративного права (В. М. Бевзенка, Т. О. Мацелик, Р. С. Мельника, О. М. Миколенка, А. В. Чуба та ін.).

Мета статті. Обґрунтувати людиноцентристську природу категорії «суб'єктивні публічні права» як природного права людини, а не наданого державою, та визначити її ціннісно-світоглядну роль у формуванні понятійно-категоріального апарату сучасного адміністративного права України.

Виклад основного матеріалу. В основу ліберальної ідеї прав людини покладене визнання їх існування незалежно від того, закріплені вони в нормах права чи ні. Тим не менш, розроблена Комісією з прав людини ООН і прийнята Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 року, Всесвітня Декларація прав людини на сьогодні виконує функцію найважливішого глобального інструменту з прав людини. Не будучи досі юридично обов'язковою, Декларація послужила спонуканням стосовно численних зобов'язань щодо прав людини на національному, регіональному або міжнародному рівнях. Права людини, визначені в Декларації, лягли в основу положень II розділу Конституції України і є тими ціннісними орієнтирами, на яких базується правотворчість і правосастосування в межах будь-якої галузі права України.

Безумовним досягненням у практичному впровадженні юридичних механізмів захисту прав людини в адміністративному праві стало формування інститутів адміністративної юстиції та адміністративних процедур. Можна сказати, що їх зміст на сьогодні «випереджає» теорію адміністративного права, впроваджуючи правові принципи і відносини, які часто суперечать змісту і «духу» переважно управлінської та глибоко патерналістської адміністративно-правової доктрини. І в цьому, насправді, є проблема, а не перевага цих адміністративно-правових інститутів, оскільки доктрина – це насамперед тлумачення діючих норм та їх подальший розвиток; доктрина – це навчання юристів тим ціннісно-світоглядним орієнтирам, які будуть визначати якість та ефективність їх роботи в процесі творення та застосування відповідних норм права.

Для визначення напрямів ціннісно-світоглядного впливу категорії «права людини» на формування відповідного понятійного апарату адміністративного права, насамперед, слід визначити сутність сучасного розуміння адміністративних прав людини. Аналіз новітніх підручників (саме аналіз підручників дозволяє найбільш чітко визначити зміст домінуючої в науковій спільноті доктрини) дає підстави визначити такий рівень розвитку та особливості цього інституту:

По-перше, тематика адміністративних прав людини та її адміністративно-правового статусу лишається не те що другорядним, а, навіть «непомітним» інститутом адміністративного права. І це при тому факті, що фізичні особи є найбільшою групою суб'єктів адміністративно-правових відносин. Як правило, це найменший за обсягом розділ підручника, зміст якого обмежується загальними поняттями прав та обов'язків особи, її право- та дієздатності та визначення загального та спеціального адміністративно-правового статусу особи. Деякі автори підручників в кращих радянських традиціях називають цей розділ «громадянин як суб'єкти адміністративного права», тим самим підкреслюючи підвладний статус особи в адміністративних правовідносинах – особа виступає не сама по собі, а як суб'єкт, прив'язаний до конкретної держави [2; 3; 4; 5; 6]. Ті автори, які позиціонують свої підручники з точки зору не управлінської, а публічно-сервісної доктрини, додають в такі розділи поняття та види суб'єктивних публічних прав особи, а самі розділи вже мають назву «приватна особа, як суб'єкт адміністративного права» [7; 8; 9].

По-друге в усіх, навіть «публічно-сервісних», підручниках, залишається домінуючим радянський погляд на природу суб'єктивного права як на «наданого та гарантованого державою, закріпленого в нормах права, міри можливої (дозволеної) поведінки особи» [9, с. 238–239]. Такі твердження є наслідком досі існуючого у вітчизняній теорії права уявлення про те, що права людини є наслідком встановлених державою норм законів та інших нормативних актів, а не навпаки – права людини визначають зміст таких норм [1, с. 49], а серед філософів досі точаться дискусії щодо того, що становлять собою права людини – моральну чи юридичну категорію і яке їх співвідношення з державою: передують вони їхньому визначенню державою чи стають правами людини лише внаслідок визнання нею, в яких формах таке визнання відбувається та чи існують універсальні права людини [10, с. 15–21, 26–27, 48–86; 1, с. 49].

На думку С. П. Головатого, основою для тлумачення людських прав повинна стати західна ліберальна доктрина природного права, яка саме і була покладена в основу Всесвітньої Декларації 1948 року: «Матриця Західного лібералізму – це уся історія розвитку людських прав, яка має назву «традиція природного права», що веде свій початок від часів Давньої Греції. Саме ця доктрина є основою для сучасного тлумачення людських прав. По суті таке розуміння було спрямоване на спростування ідеї, що

права є будімото результатом якогось офіційного дарування від публічної влади саме тієї ідеї, яка й досі присутня у ньому підручнику вітчизняних авторів» [11, с. 82].

Отже, важко чекати якісної трансформації поглядів на ціннісну суть прав людини в адміністративному праві в ситуації, коли уявлення про права людини як межі дозволеної державою поведінки не здає своїх позицій в теорії та філософії права. «Погіршує» становище публічно-правовий характер самого адміністративного права, який чітко прив'язує всі адміністративні правовідносини до діяльності суб'єкта публічної влади як його обов'язкового учасника: особливість реалізації прав особи в адміністративному праві полягає саме у тому, що і у нормативному формулюванні, і в реалізації прав осіб, важлива роль належить суб'єктам публічної влади у вигляді органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. В межах наданої їм компетенції вони:

- видають правові акти, які впливають на зміст правового статусу громадян або тягнуть набуття ними прав і обов'язків в певній сфері;
- організовують виконання законів, які мають безпосереднє відношення до адміністративно-правового статусу осіб;
- допомагають, сприяють громадянам в реалізації їх конкретних суб'єктивних прав;
- здійснюють охорону прав і свобод громадян.

Крім цього, згадані органи конкретизують права та обов'язки, які встановлені в загальному вигляді Конституцією України (наприклад, Типове положення про ЗВО), а також, в межах своєї компетенції, безпосередньо встановлюють права і обов'язки адміністративно-правового характеру в 1-й інстанції (наприклад, Правила дорожнього руху) [12, с. 55].

Важливо зазначити, що вказані вище особливості є саме особливостями, а не недоліками адміністративно-правових відносин, які, власне, і стають тими перешкодами до «трансформації сприйняття» адміністративних прав людини як її природних прав: важко усвідомити природність якогось права, якщо його нормативне формулювання та реалізація напряму пов'язана з реалізацією відповідних повноважень суб'єктом публічної адміністрації.

Яким же чином повинно відбутися «примирення» ліберальної доктрини природних прав із публічно-правовою сутністю адміністративного права і чи настільки вони несумісні?

В основі ліберальної концепції прав людини лежать наступні положення: 1) всі люди народжуються вільними і абсолютно ніхто не має повноважень позбавляти їх особистих прав, навпаки, охорона цих прав розглядається як головне призначення держави; 2) свобода людини при цьому обмежена певними рамками, тобто особа не може вчиняти дії, які зашкодять іншій особі. Всі люди рівні; 3) основні межі свободи визначаються лише законом, який виступає у ролі міри свободи: дозволено все, що не заборонено законом [13, с. 78]. Ліберальна природно-правова концепція ставить права людини над державою, запобігаючи їх довільному обмеженню. Фундаментальні принципи (особливо ті, що встановлюють зміст прав людини), мають вищу юридичну силу, ніж звичайне законодавство. Держава не може не визнавати права на життя, гідність, недоторканність тощо. Поряд із цим держава, спираючись на закон, зобов'язана виконувати функцію їх захисту й забезпечення.

Таким чином, юридичне закріплення прав людини, вбираючи в себе природно-правові начала, що містяться в них, пом'якшує протистояння природно-правових і позитивістських підходів [14]. Тобто, простого визнання прав людини приватними особами та суб'єктами публічної влади не достатньо. Необхідно забезпечити правові механізми їх реалізації та гарантувати їх захист, що неможливо без застосування ресурсів публічної влади.

Отже, яка ціннісно-світоглядна роль категорії «права людини» у формуванні понятійно-категоріального апарату адміністративного права? Що є адміністративними правами людини і як вони місце займають в системі публічних прав особи?

При формуванні змісту категорій, що визначають адміністративні права особи, ми будемо виходити із наступних засновків:

1. В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності. Перша – це людська гідність, а друга – рівність. Похідними від них є такі цінності, як: свобода, оскільки людська воля становить важливу частину людської гідності; примушування робити щось усупереч нашому бажанню принижує людську особистість. Повага до інших, оскільки відсутність поваги до інших не дозволяє оцінити їх індивідуальність і їх людську гідність. Недискримінація, оскільки рівність людей з погляду людської гідності означає, що ми не можемо судити про людей на підставі фізичних (або інших) ознак, які не пов'язані з людською гідністю. Толерантність, оскільки нетерпимість вказує на відсутність поваги до відмінностей, а рівність не означає тотожності або однаковості. Справедливість, оскільки люди, рівні у своїй приналежності до людського роду, заслуговують справедливого ставлення. Відповідальність, оскільки повага прав інших осіб тягне за собою відповідальність за свої дії і надає зусилля для реалізації прав всіх і кожного [15, с. 385].

2. Адміністративні права людини є похідними від базових людських прав, вони є природними та невід'ємними. Роль суб'єкта публічної адміністрації при цьому полягає не в наділенні особи такими правами, а в їх гарантуванні та забезпеченні. Це відбувається шляхом їх нормативного визначення, за необхідності, конкретизації у підзаконних нормативних актах публічної адміністрації, а також забезпечення дії правових механізмів їх гарантування та захисту.

Права людини в адміністративному праві завжди асоціюються з категорією «суб'єктивні публічні права». Не дивлячись на те, що дана категорія в останнє десятиріччя увійшла в обіг науки адміністративного права на постійній основі, її змістовне наповнення залишається досить неоднозначним. Нажаль, в підручниках та спеціальних наукових дослідженнях, навіть тих, які написані нібито з публічно-сервісних позицій, домінує радянське розуміння суб'єктивного публічного права.

Зокрема, під суб'єктивними публічними правами розуміють такі права особи, «якими користуються громадяни у сфері публічного управління; вони є підгрунтям відносин приватних осіб з державою, складовим елементом адміністративно-правового статусу останніх і реалізуються у межах адміністративно-правових відносин» [9, с. 241–242; 16, с. 68]. Суб'єктивні права у сфері публічного адміністрування (або суб'єктивні публічні права приватної особи) – це надана і гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки особи (суб'єкта), що забезпечена кореспондованим зобов'язанням іншого суб'єкта у правовідносинах публічного управління [17, с. 116]. Для суб'єктивних прав характерні такі ознаки: адміністративно-правова природа, існування в адміністративних правовідносинах, наявність меж у поведінці, належність особам, які мають адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність, наявність державних гарантій [7, с. 148; 17, с. 116].

Отже, ціннісно-світоглядне наповнення категорії «суб'єктивні публічні права», викладене в сучасних підручниках, не відповідає цінностям природного права, покладеним в зміст категорії «права людини». В тому вигляді, як вона інтерпретується на сьогодні, категорія «суб'єктивні публічні права» аж ніяк не може сприяти формуванню людиноцентристської доктрини адміністративного права. В даному випадку має місце описаний

вище феномен автоматичної заміни традиційних управлінських понять людиноцентристськими без «трансформації сприйняття» дослідниками ціннісної сутності базових явищ публічно-правової дійсності та закономірності їх розвитку. Адже ідея категорії «суб'єктивні публічні права» впроваджувалась в науку адміністративного права саме для обґрунтування людиноцентристської доктрини цієї галузі. Так, на думку А. В. Чуба, та О. В. Вінницького, актуальним є питання введення в наукове поле адміністративного права теорії суб'єктивних публічних прав як доктрини, протилежної державно-управлінській радянській концепції, такої, що здатна виконати роль парадигмального ядра для конструювання справді людиноцентристської моделі адміністративного права в Україні [18, с. 70]. Відтак, державно-управлінська орієнтація адміністративного права, наслідки якої у вигляді теоретико-методологічної кризи спостерігаються в науці сьогодні, не може співіснувати в одному полі з доктриною суб'єктивних публічних прав; ці концепції конкурують, між ними існує глибинний філософсько-правовий конфлікт [19, с. 27–40].

Які риси та властивості повинні мати суб'єктивні публічні права як одна із ціннісно-світоглядних засад людиноцентристської доктрини адміністративного права? Так, на думку Т. О. Мацелик, головною відмінністю суб'єктивного приватного права від суб'єктивного публічного є можливість уповноваженої особи вимагати певної поведінки у першому випадку від іншої фізичної або юридичної особи (у приватноправовому розумінні), а другому випадку – від органів публічної адміністрації, інших підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності як виконують публічні функції. При чому обов'язок органів публічної адміністрації та інших суб'єктів адміністративного права по задоволенню інтересу особи встановлений та гарантований державою та захищений державним примусом, у тому числі адміністративним, що не характерно для суб'єктивних приватних прав. Так надаючи суб'єктивні приватні права держава обмежує своє втручання у приватну сферу встановленням міри дозволеної поведінки уповноваженої особи, а встановлюючи суб'єктивні публічні права держава наділяє уповноважену особу додатковою правовою можливістю у певному порядку вимагати від неї активних дій [16, с. 69]. Така позиція хоч і має ознаки управлінської доктрини (знов правами нас наділяє держава), тим не менш окреслює важливу рису реалізації таких прав, властиву людиноцентристській концепції адміністративного права: особа вже не суб'єкт управління, повністю підлеглий державі, а рівноцінний за статусом суб'єкт публічно-правових відносин, який має право впливати на суб'єкт владних повноважень, використовуючи відповідні адміністративно-правові механізми і процедури.

Схожу позицію стосовно змісту суб'єктивного публічного права демонструє В. М. Бевзенко, на думку якого саме за рахунок суб'єктивних публічних прав утворюються відносини у системі «суб'єкт публічної адміністрації – приватна особа». Через суб'єктивні права приводяться у дію закріплені у Конституції України гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів приватних осіб. Завдяки їм приватні особи набувають статусу повноцінних та рівноправних учасників правовідносин, отримуючи внаслідок цього можливість за власною ініціативою вступати у відносини із представниками публічної влади та вимагати від них відповідної поведінки (дій, рішень тощо). Без суб'єктивних прав приватні особи були б лише об'єктом державних дій чи рішень. Визнання суб'єктивних прав, таким чином, є важливою та необхідною ознакою демократичної, соціальної та правової держави, в якій визнається та дотримується принцип верховенства права [20, с. 117].

Концепція суб'єктивного публічного права тісно пов'язана з тлумаченням поняття «публічний інтерес».

Наявність у особи суб'єктивного публічного права має місце лише тоді, коли правові норми, спрямовані на реалізацію публічного інтересу, водночас сприяють реалізації інтересу окремої особи [21, с. 90; 20, с. 117]. Для досягнення цієї мети в основу механізму реалізації суб'єктивного публічного права повинно бути покладене людиноцентристське розуміння публічного інтересу, коли інтерес держави (або іншого суб'єкта публічної влади) не є важливішим за інтерес людини, оскільки його захист в кінцевому результаті має на меті захист прав приватних осіб. З точки зору людиноцентризму, держава не може мати жодного власного інтересу, відмінного від інтересів окремих осіб. З цього приводу цілком можна погодитися з твердженням Р. С. Мельника про те, що публічний інтерес – це такі інтереси приватних осіб, які є однаково важливими для кожного члена суспільства [20, с. 36]. Тобто вони відображають інтереси конкретної особи і всіх інших осіб одночасно. За таких умов традиційне управлінське розуміння публічного інтересу як інтересу держави чи суспільства, який завжди є пріоритетними по відношенню до інтересів приватної особи [22, с. 104], заперечує можливість самого існування суб'єктивного публічного права

людини як основи його рівноправних взаємовідносин із публічною владою.

Висновки. Категорія «суб'єктивні публічні права» виконувати свою гносеологічну та онтологічну функції у формуванні нової людиноцентристської доктрини адміністративного права за умови дотримання наступних ціннісно-світоглядних орієнтирів: 1) суб'єктивне публічне право є одним із природних людських прав, яке не надане особі державою, а є похідним від базових людських прав і є природним та невід'ємним. Роль суб'єкта публічної адміністрації при цьому полягає не в наділенні особи такими правами, а в їх гарантуванні та забезпеченні; 2) наявність у особи суб'єктивного публічного права дає їй можливість впливати на суб'єкт владних повноважень, використовуючи відповідні адміністративно-правові механізми і процедури та виступати як рівноцінний суб'єкт правовідносин по відношенню до органів публічної влади; 3) повноцінна реалізація суб'єктивного публічного права можлива лише за умови забезпечення та захисту як публічного, так і приватного інтересу, при чому публічний інтерес розуміється не як інтерес держави, а як інтерес, важливий для кожного члена суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія права : підручник / за заг.ред. М. І. Козюбри. Київ, 2016. 392 с.
2. Баштанник В. В., Шумляева І. Д. Адміністративне право : навчальний посібник. Дніпро, 2018. 200 с.
3. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гулак Л. С., Отчак Н. Я., Остапенко Л. О. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник. Львів, 2019. 504 с.
4. Середа В. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Адміністративне право : навчальний посібник. Львів, 2014. 520 с.
5. Бородін І. Л. Адміністративне право України : підручник. Київ, 2019. 548 с.
6. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник. Львів, 2021. 616 с.
7. Галуцька В., Діхтєвський П., Кузьменко О. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Херсон, 2020. 584 с.
8. Балакарева І. М., Белікова М. І., Бойко І. В. Адміністративне право України. Адміністративне судочинство в Україні : посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за ред. Н. Б. Писаренко. Харків, 2019. 190 с.
9. Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. Загальне адміністративне право : підручник / за заг. ред. І. С. Гриценка. Київ, 2015. 568 с.
10. Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата, Г. Ломана. Київ, 2012. 320 с.
11. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13–92.
12. Федорук Н. С. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац.ун-т. 2013. 296 с.
13. Крегул Ю. І. Права і свободи людини : навчальний посібник. Київ, 2004. 288 с.
14. Мануляк Є. Й. До питання про генезу і поняття прав людини. *Держава і право. Збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки»*. Вип. 16. 2002. С. 24–32.
15. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді / За ред. Патриції Брандер, Еллі Кін, Віри Юхаж, Аннетт Шнайдер. Національна академія правових наук України та Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2020 р. 624 с.
16. Мацелик Т. О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. *Юридичний вісник*. № 3 (20). 2011. С. 67–71.
17. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Київ, 2020. 466 с.
18. Чуб А. В. Суб'єктивні публічні права приватної особи як предмет адміністративного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3 (32), 2020. С. 70–73.
19. Винницький А. В. Учение о субъективных публичных правах vs. «государственно-управленческого подхода» в науке. *Право и политика*. 2018. № 12. С. 27–40.
20. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ, 2014. 376 с.
21. Чуб А. В. Суб'єктивні публічні права приватної особи як інститут адміністративного права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70). № 5. 2020. С. 89–93.
22. Миколенко О. І. Публічний і приватний інтерес в адміністративному праві. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 100–104.